

EN EFFEKTIVISERING AV STRAFFPROCESSEN I ENKLARE BROTTMÅL

AV INGER NYSTRÖM

Nya rättegångsbalken var resultatet av ett grundligt arbete. Dess införande den 1 januari 1948 ändrade på ett genomgripande sätt handläggningen av mål vid de allmänna domstolarna. Dess bärande principer, omedelbarhet, muntlighet och koncentration, har därefter inte ifrågasatts. Även om ändringar skett, senast på grundval av rättegångsutredningens översyn och förslag, är balkens system och grundtankar i huvudsak orubbade. Den ger klara regler för handläggningen av brottmål. Detta är särskilt viktigt när det gäller omfattande brottmål med grova ofta samhällsfarliga brott.

I jämförelse med motsvarande lagsystem i andra länder, som Retsplejeloven och Criminal Procedure Act, kan balkens regelverk rörande brottmålen visserligen förefalla glest. Så kan t ex enligt 23 kap såväl åklagare som polis inleda och leda förundersökning. Just genom alternativmöjligheterna har det emellertid kunnat utfyllas på ett praktiskt och väl fungerande sätt genom bl a överenskommelser mellan åklagare och polis. Sammantaget har eftersträvat en fasthet i handläggningen och en tydlig kompetensfördelning mellan domstol, åklagare och polis som ger säkerhet och därmed effektivitet. Att i den sk Palmeutredningen utrymme ansetts finnas för olika tolkningar rörande bl a förundersökningsledningen och sättet för dess bedrivande får diskuteras i annat sammanhang.

Samtidigt är det övervägande antalet brottmål av okomplicerad beskaffenhet när det gäller såväl utredning som rubricering och påföljd. Det är självklart att sådana brottmål skall handläggas på enklast och snabbast möjliga sätt och samhällets resurser i stället tas i anspråk för de större målen; handläggningen skall vara processekonomiskt effektiv. Det måste därför, för att tillgodose samhällets och den enskildes krav på snabbhet och enkelhet, ständigt föras en diskussion om effektivisering. Genom att diskussionen hålls levande aktualiseras fortlöpande även frågor om rättssäkerhet, eftersom det är ofrånkomligt att vid förändringar måste ske en avvägning mellan i viss mån motstående intressen. Det förtjänar anmärkas att samma diskussion förs i flertalet länder; så har t ex Europarådets ministerkommitté i september 1987 antagit en rekommendation i ämnet, *The simplification of criminal justice*, No.R (87) 18, Strasbourg 1988.

Lagstiftaren har i princip valt två vägar för att förenkla handläggningen och för att spara resurser, dels förenklade handlägningsformer, dels en uppmjukning av de regler, som gäller för domstolsprocessen, med möjlighet att anpassa handläggningen till det särskilda målet. Mot bakgrund av gällande regler och med den angivna intresseavvägningen i åtanke skall här något diskuteras lämpligheten av att ta ytterligare steg på någon av dessa vägar.

Förenklingsstanken har kommit till klarast uttryck i instituten strafföreläggande och ordningsbot.

Redan före rättegångsbalkens införande hade i praxis utvecklats ett förfarande, där den misstänkte erkände brottet och till polisen överlämnade en fullmakt ställd till innehavaren att företräda honom vid förhandlingen i målet. Förfarandet kritiserades med rätta av processkommissionen och -lagberedningen; särskilt betänkligt var att den enskilde utan att kunna förutse följderna avsåg sig möjligheten att bevaka sin talan i målet. Efter mönster från andra länder och trots kritiska synpunkter främst rörande åklagarkårens kompetens infördes i rättegångsbalken strafföreläggandeinstitutet. Det var begränsat till brott på vilka endast böter kunde följa. Föreläggandet fick inte heller avse mer än högst 20 dagsböter och fick bli inte meddelas om den misstänkte var under 18 år. Om ett godkänt strafföreläggande avsåg böter omedelbart i pengar till ett högre belopp än 100 kr skulle det underställas domstols prövning. – Systemet visade sig emellertid medföra betydande fördelar och har genom visserligen varsamma men successiva reformer fått en allt bredare tillämpning. Domstolsprövningen har upphört. På grundval av brottmålsutredningens förslag öppnades år 1968 möjlighet för användning av strafföreläggande även vid vissa brott med fängelse i högst sex månader i straffskalan. År 1976 vidgades systemet till att kunna användas vid samtliga brott med denna strafflatitud och år 1982 höjdes det möjliga antalet dagsböter till 100.

Några invändningar från rättssäkerhetssynpunkt har knappast framförts. Strafföreläggande utgör endast ett komplement till den ordinära domstolshandlingen och det finns inte något hinder för den misstänkte att få sin sak prövad av domstol. Även om han väljer att godkänna föreläggandet finns möjlighet för honom att dessförinnan rådfråga t ex en advokat. Det förtjänar också anmärkas att om lagföring vid domstol i det särskilda fallet framstår som önskvärd eller lämpligare åklagaren skall avstå från att använda strafföreläggande. Åklagarkåren har vidare numera en helt annan ställning än vid rättegångsbalkens införande vad gäller både organisation och utbildning. Åklagarnas dömande verksamhet utgörs visserligen av skrivbordsbeslut utan offentlig insyn och förutsätter ett förtroende för deras kunskaper och övöld. Det är emellertid uppenbart att ett sådant förtroende finns och att något ifrågasättande inte skett. Enhetlighet beträffande påföljderna har i största möjliga utsträckning kunnat uppnås genom samråd, regionala och centrala anvisningar och – den självklart grundläggande – anpassningen till domstolarnas praxis.

Vidare har nära tjugo år efter rättegångsbalkens införande ordningsboten tillkommit år 1966. Ordningsbot föreläggs den misstänkte av polisman. Den kan endast avse brott för vilket inte är stadgat annat straff än böter omedelbart i pengar. Boten skall bestämmas i enlighet med de belopp riksåklagaren fastställt för varje särskilt brott eller för flera brott gemensamt. Bland övriga krav har uppställts att föreläggande av ordningsbot inte får utfärdas om den misstänkte förnekar gärnin-

gen eller om det finns anledning anta att talan om enskilt anspråk kommer att föras. Ordningsboten hör hemma inom specialstraffrätten. Sin stora betydelse har den naturligen när det gäller trafiklagstiftningen. Ansvarsbestämmelserna i vägtrafikkungörelsen och de till den anslutande författningarna upptar genomgående böter som påföljd för åsidosättande av utrustnings-, färd- och andra bestämmelser. Även om det mångdmässigt är polisen som »utdömer« sanktioner för flest lagöverträdelser lämnar de närmast tabellreglerade ordningsboterna knappast något utrymme för rena bedömningar. Området för ordningsbot är härigenom givet; även om genom ny lagstiftning det skulle kunna utvidgas saknas anledning att på annat sätt förskjuta dess gränser. Den frestelse som kan ligga i tanken att till polisen flytta över enkla butiksnätterier och egenmäktiga förfaranden väger lätt i jämförelse med det angelägena i att inte föringa sådana gärningars straffvärde.

En annan tendens som väl inte påverkat handläggningen men som frigjort resurser är den avkriminalisering som skett av bl a fylleribrottet. Den 1960 införda parkeringsboten var ett exempel på hur straff ersatts med en avgift; år 1976 överlämnades åt kommunerna att ta ut felparkeringsavgift. Andra avgifter är skattetillägg och miljöskyddsavgifter. Vidare leder olika slag av åtalsprövningar, vilkas utrymme blivit relativt sett mycket omfattande, till att i många fall lagföring av ett brott inte sker vid domstol.

Man kan alltså konstatera att det finns ett särskilt system för handläggningen av enklare brottmål. Innan domstolsförfarandet behandlas finns anledning att mot bakgrund av just detta system ställa några frågor, dels om önskvärdheten av ytterligare någon handläggningsform, närmast jourdomstol, dels om möjligheter att utvidga området för strafföreläggande, dels ock om man med något av dessa grepp kan göra lagföringen mer effektiv.

Först några siffror för att klargöra omfattningen rent numerärt på det område där en diskussion skulle kunna föras.

Under 1987, varifrån de senaste definitiva siffrorna härrör, utfärdades närmare 190.000 ordningsbotsförelägganden för främst vägtrafikförseelser och vissa varusmugglingsbrott. Därutöver registrerades nära 1.094.000 brott av polisen. Av dessa klarades nästan 275.000 upp samma år jämte 102.000 brott som kommit till polisens kännedom före år 1987. Antalet registrerade brott var 6% fler än ett genomsnitt för åren 1984-1986.

Antalet registrerade brott enligt brottsbalken var drygt 950.000, vilket innebär en ökning från 750.000 i början av 1980-talet.

År 1987 registrerades vidare 351.000 lagföringar för brott, varav 67.200 domar, 20.400 åtalsunderlåtelse, 74.400 strafförelägganden och 189.300 ordningsbotsförelägganden. I 84% av samtliga lagföringar blev påföljden böter.

Det var trafikmålskommittén som 1967 framförde förslaget om vad som benämndes jourdomstolar. Med en sådan menade kommittén en ordinarie allmän un-

derrätt som inom några veckor efter brottet höll huvudförhandling på ordinarie rättegångsställe och normalt på ordinarie kontorstid. Tidsbesparingarna skulle ske genom ett förenklat förfarande hos polis och åklagare. Förundersökningen skulle ersättas av ett muntligt förfarande hos en polisman som i samband därmed skulle kalla den misstänkte samt eventuella målsägande och vittnen till domstolsförhandlingen. Förslaget ledde inte till lagstiftning, vilket främst torde ha berott på den massiva kritiken mot att beslutet om rättegång skulle fattas på ett stadium då någon jurist över huvud taget inte tagit befattning med målet. Frågan om jourdomstolar väcktes på nytt genom en diskussion i Svensk Juristtidning 1973. Vidare har brottsförebyggande rådet uttalat sig om bl a jourdomstolar i rapporten Nytt straffsystem år 1977. I ett antal motioner i riksdagen har tanken hållits levande. En viss förskjutning har ägt rum i diskussionen beträffande slaget av mål som vore lämpade för en jourdomstol. Delvis beror detta naturligen på att ett stort antal av de trafikförseelser där ursprungligen en jourdomstol ansågs fylla en funktion numera handläggs genom förelägganden av åklagare och polis. Delvis har allt starkare betonats vikten av att samhällets reaktion på bl a ungdomsbrottslighet av kriminalpolitiska skäl borde vara omedelbar. Främst denna senare synpunkt ställer frågan om jourdomstol på ett helt nytt plan.

På föranstaltande av riksdagen erhöll rättegångsutredningen genom tilläggsdirektiv uppdraget att pröva frågan om inrättande av jourdomstolar. Med jourdomstol avsågs därvid en domstol som dömer över ett brott i omedelbart samband med brottet eller åtminstone i nära anslutning till det. Utredningen förde i sitt delbetänkande *Processen i tingsrätt* (Del B, SOU 1982:26, s 267 ff) ett grundligt resonemang rörande jourdomstolar men fann att en sådan ordning skulle kräva allvarliga avsteg från grundläggande principer i den nuvarande brottmålsrättskipningen. Utredningens slutsats blev därjämte att det inte vore processekonomiskt försvarbart att inrätta jourdomstolar för att avgöra brottmål, även om detta kunde vara befogat från kriminalpolitisk synpunkt. – De flesta av remissinstanserna instämde i utredningens uppfattning att systemet inte borde införas. Departementschefen gjorde samma bedömning men uttalade att lagföringen av unga lagöverträdare borde påskyndas (prop 1986/87:89, s 102 f). Ett flertal motioner väcktes i frågan. Justitiekonkretet förklarade sig dela den uppfattning om nödvändigheten av snabbhet i lagföringen av unga lagöverträdare som departementschefen och motionärerna givit uttryck åt men fann i likhet med rättegångsutredningen att det främst av processekonomiska skäl inte skulle kunna försvaras att ett jourdomstolssystem infördes för de begränsade målkategorier som dessa skulle kunna avse (JuU 1986/87:31, ss 66-68).

Vissa kategorier av mål skall redan nu handläggas med särskild skyndsamhet och med iakttagande av tidsfrister. Detta gäller framför allt mål där den misstänkte eller tilltalade är berövad friheten. Genom lagändringar som trätt i kraft den 12 april 1988 (SFS 1987:1211, prop 1986/87:112) har reglerna om domstolsprövning av

straffprocessuella frihetsberövanden anpassats till den praxis som utvecklats vid tolkningen av Europakonventionen till skydd för de mänskliga rättigheterna. Någon anledning att i detta sammanhang beröra dessa mål finns inte.

En annan kategori som skall behandlas skyndsamt är ungdomsmålen. Det är också, som ovan påpekats, just när det gäller ungdomar som tanken på jourdomstolar framförts med särskild kraft de senaste åren. Det är självklart utomordentligt viktigt att samhällets reaktion mot en ung lagöverträdare är snabb och entydig. Hanteringen av ungdomsmålen har emellertid redan i ökande utsträckning kommit att präglas av särbestämmelser och man kan fråga sig om det är kriminalpolitiskt befogat att på ännu ett sätt åstadkomma en särskilt snabb behandling.

Den övergripande principen beträffande unga lagöverträdare är att de i betydligt mera begränsad utsträckning än äldre lagöverträdare skall ställas inför domstol och komma i kontakt med kriminalvården. I stället skall de uppmärksammas av de sociala myndigheterna, som på olika sätt skall ge råd och stöd och ingripa med åtgärder. I lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare finns regler som ger uttryck för detta. Om den unge blir föremål för någon form av social åtgärd som kan antas vara den lämpligaste för honom eller om brottet skett av okynne eller förhastande får sålunda åtal underlåtas om åtal inte krävs ur allmän synpunkt. Genom ändringar i lagen, som trätt i kraft den 1 juli 1988 (SFS 1988:822, prop 1987/88:135, JuU 36), har åklagaren fått en vidgat befogenhet att utfärda strafföreläggande vid brott av ungdomar mellan 15 och 18 år. De vanliga begränsningarna med hänsyn till straffskalan för brottet skall inte utgöra hinder för att utfärda strafföreläggande, som i så fall skall delges den unge vid ett personligt sammanträffande med åklagaren. Åklagaren skall vidare enligt samma lagändringar liksom tidigare alltid pröva om förutsättningar finns för att meddela åtalsunderlåtelse men nu i första hand enligt den särskilda lagen och först i andra hand enligt de allmänna bestämmelserna i 20 kap 7 § rättegångsbalken. Genom en förordning om försöksverksamhet med snabbare utredningar rörande unga lagöverträdare (SFS 1988:217) har i vissa åklagardistrikt initierats en försöksverksamhet mellan berörda myndigheter för att påskynda förfarandet i mål mot unga, t ex genom omedelbar underrättelse om brottsmisstanken till socialnämnden och en förkortning av remisstiden för nämndens yttrande.

Av rättsstatistiken för år 1987 kan utläsas, att av totalt 14.817 lagföringar av ungdomar i åldrarna 15-17 år 6.670 ledde till åtalsunderlåtelse, 5.620 till strafföreläggande och 2.495 till domar (varav 1.584 bötesdomar). Motsvarande siffror för ungdomar i åldrarna 18-20 år var 20.346, 1.926, 10.161 och 3.473 (1.016).

Finns det då utrymme att för någon kategori mål med unga lagöverträdare ha en särskild handläggning med jourdomstolar? Att ersätta strafföreläggande med jourdomstol rimmar till att börja med ej vare sig med grundsynen att ungdomar i största möjliga utsträckning bör hållas utanför domstolarna eller med den utvidgade möj-

ligheten att utfärda strafföreläggande. Att ytterligare påskynda de mål där ungdomar ända ställs inför rätta väcker vidare starka betänkligheter. Det måste anses vara av stor vikt att utredningen rörande såväl brottet som den unges personliga förhållanden är noggrann och uttömmande. Det ligger ett eget värde i att den unge tveklöst känner sig behandlad med respekt och rättvisa. Man kan med relativt stor säkerhet också av statistiken utläsa att de ungas andel i den totala brottsligheten snarare minskar än ökar.

Att skapa ett jourdomstolssystem för vissa brottmål, i vilka åtal väcks men där den tilltalade inte är underkastad personellt tvångsmedel och inte är ung, framstår som ytterst vanskligt. Något »naturligt urval« av vissa brott eller misstänkta personer kan knappast göras. Varje slag av förtur i domstolen påverkar dessutom vid oförändrade resurser handläggningen av andra mål på ett negativt sätt.

Finns det då anledning att ersätta strafföreläggandeinstitutet med ett jourdomstolsförfarande i vissa typer av mål där den misstänkte inte är ung? Avgörande blir om man härigenom skulle göra någon kriminalpolitisk vinst; påföljden får antas bli den samma nämligen böter.

Man måste då först konstatera att strafföreläggande är ett snabbt – och billigt – rättsmedel. Om utredningen hos polisen kan ske i samband med upptäckten av brottet, d v s i fall då den brottslige grips på bar gärning, är det naturligtvis den handläggning som framstår som närmast idealisk. Kompletteringar som vittnesförhör, om de inte kan hållas lika snabbt, målsägandanspråk och olika slag av intyg skulle i sådana fall kunna anskaffas med särskild skyndsamhet; utredningarna är i övervägande antalet fall av okomplicerad beskaffenhet. Om i stället en anmälan om brott görs, skall den misstänkte kallas till förhör. Häri ligger en fördröjningsmekanism. Genom polisens nuvarande organisation, med väl utbildade kriminalenheter, finns och torde även tillvaratas möjligheten till snabb behandling av just okomplicerade brott. Resurser finns för tvångsmedel. Till en relativt ringa kostnad sker således en yrkesmässigt skicklig utredning. För åklagaren att avgöra om brottet kan beivras genom strafföreläggande vållar knappast någon svårighet. För den misstänkte består samhällsreaktionen i, inte minst, upptäckten, polisutredningen och föreläggandet att godkänna en gärningsbeskrivning och ett bötesbelopp. Någon annan anledning till tidsutdräkt mellan brott och straff än brist på personella resurser torde inte finnas.

Om man i stället tänker sig ett jourdomstolsförfarande i omedelbar anslutning till brottsupptäckten skulle förundersökningen ersättas av ett samtal med polis inefattande kallelse till förhandling i domstol. I domstolen skulle sedan få ställas de frågor och motfrågor som annars skulle ha ställts under förundersökningen.

Frånsett förskjutningen av arbetsuppgifter från polisen till åklagare och domare – och de betydligt ökade kostnader detta får anses innebära – måste det sägas vara tveksamt om en tilltalad skulle känna sig mer effektivt drabbad av samhällets reak-

tion på hans brott genom domstolsförfarandet. Det finns en alldeles uppenbar risk för att ett överförande av polisens förhör till åklagare och domare kommer att verka förvirrande. Domstolen har sedan gammalt och uttryckligen enligt rättegångsbalken ett ansvar för utredningens fullständighet i brottmål. Detta gäller i både ansvars- och påföljdsdelen och grundar sig på dels det ingrepp en fällande dom utgör för den enskilde, dels samhällets intresse av att brott beivras. Några ingripande ändringar i sak har inte skett vid den nämnda översynen av balken. En fullständig förundersökning, åklagarens insats under denna och medverkan vid huvudförhandlingen samt förekomsten av försvarare gör att rättens utredningsansvar normalt inte vållar problem eller föranleder någon särskild aktivitet. Det är en känslig fråga att tänja ut de nu så restriktivt utnyttjade reglerna om rättens utredningsskyldighet. I en utredningssituation i domstolen är det vidare ofrånkomligt att åklagaren och rätten kompletterar varandras frågor och att det blir ett samspel som knappast torde uppfattas som något positivt från den tilltalades sida, särskilt som utrymmet blir stort för åklagarens slutliga precisering av åtalet. I de enklare målen är det slutligen långt ifrån självklart att offentlig försvarare förordnas. Om försvarare finns kan man möjligen, något förenklat, förutse två slag av försvar. Antingen kan försvaret vara omsorgsfullt förberett och den tilltalade till synes gagnas av att han inte tidigare underkastats något ingående förhör av polisen eller också kan utredningen i domstolen medföra så överraskande frågor att försvararen får en vansklig uppgift.

Sammanfattningsvis saknas det anledning att ersätta någon del av det nuvarande systemet med förundersökning och strafföreläggande med ett jourdomstolssystem. Strafföreläggande bör även i fortsättningen vara den normala handläggningsformen för det övervägande antalet bötesbrott.

Kan man då utvidga strafföreläggandeinstitutets tillämpningsområde? Redan i prop 1975/76:148 uttalade departementschefen att han ville förorda att man öppnade en möjlighet att använda strafföreläggande även beträffande brott med böter och fängelse i högst två år i straffskalan. Som exempel på brottstyper som skulle kunna vara aktuella nämndes smitning från trafikolycksplats och varusmuggling. Någon utvidgning av anfört slag har emellertid ej skett. Det måste förutsättas att för en sådan skulle krävas stränga villkor så att det enskilda fallet, där strafföreläggande kom till användning, närmast framstod som ett undantag från normalbrottet. Beträffande smitningsbrottet har f ö gjorts en uppdelning av straffbestämelsen i en grövre och en lindrigare form av brottet. Den senare har ett straffmaximum på fängelse sex månader och kan följaktligen beivras med föreläggande. Denna senare lagstiftningsmetod kan verka tilltalande. Som vid alla liknande uppdelningar i flera grader av samma brott kräver gränsdragningen dock en särskild bedömning. Detta kan självklart leda till oenhetlighet, som i så fall skulle få botas med en noggrann uppföljning och centrala direktiv.

Något utrymme för sådana rationaliseringsvinster som kunde göras under 1960-

och 70-talen finns inte längre. De marginella fördelarna av ytterligare utvidgningar av strafföreläggandeområdet kan inte heller sägas stå i proportion vare sig till tänkta lagstiftningsåtgärder rörande de enskilda brotten eller till de överväganden som skulle få ske i det särskilda fallet. De gällande ramarna framstår sammanfattningsvis som klara och enkla att använda och medger tillika en förutsebarhet för den misstänkte.

Den andra vägen till förenklingar har gått via ändringar i rättegångsbalken av reglerna för handläggningen av brottmål i domstol. Även dessa ändringar har i hög grad dikterats av önskemål om smidighet och hushållning med rättsväsendets resurser. De mest genomgripande ändringarna har, som inledningsvis nämnts, föranletts av rättegångsutredningens översyn. De gamla hörnstenarna står kvar men kan sägas ha slipats av i kanterna; de inledningsvis nämnda principerna är inte längre så rigida.

Från den 1 januari 1988 kan sålunda den tilltalade, om det är till fördel för handläggningen, föreläggas att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet och grunden för den. Den möjlighet till förberedelse i brottmål, som redan tidigare utnyttjats, har lagfästs. – Beträffande ordningen för huvudförhandlingens genomförande har skett en uppmjukning som i vissa delar kan sägas vara en kodifiering av praxis. Den misstänkte är fortfarande i princip skyldig att infinna sig personligen vid huvudförhandling i tingsrätt och hovrätt. Oavsett vilken påföljd som kan förväntas vid tingsrätten eller som där har utdömts bortfaller emellertid denna skyldighet om hans närvaro kan antas vara utan betydelse för utredningen och målet kan avgöras i hans utvaro. Ett stort antal omständigheter kan naturligen göra den tilltalades närvaro nödvändig. Många brottmål av enklare slag kan dock nu avgöras i stället för att ställas in.

Rätten kan på vissa villkor, däribland parternas medgivande, förordna att skriftliga bevis skall anses upptagna vid huvudförhandlingen utan att de läses upp. Efter försöksverksamhet har vidare regler influtit om möjligheter att under huvudförhandlingen hålla förhör per telefon vid upptagande av bevisning. Dessutom kan förfarandet i domstolen säkerligen förenklas genom regeln om åklagarens möjlighet att sammanträda med den misstänkte eller hans försvarare innan åtal beslutas, en regel som hör nära samman med reglerna om förundersökningsbegränsning och rensning av protokollet före dess ingivande till domstol vid åtals väckande. – Slutligen kan rätten även efter huvudförhandlingens avslutande tillse att utredningen i målet kompletteras om det visar sig nödvändigt, antingen genom att målet sätts ut till fortsatt eller ny förhandling eller i enklare fall efter samråd med parterna på annat lämpligt sätt.

Sammanfattningsvis leder ändringarna säkerligen inte bara till tidsvinster utan framför allt till en praktisk anpassning till det enskilda målet och till en ökad smidighet i processen. Att lagändringarna ofta står på beprövad grund är en garanti för att

de tillgodoser både rättssäkerheten och andra partsintressen och inte tillkommit enbart på grund av bristande resurser.

Har vi då i princip kommit så långt det går mot en förenklad och effektiv handläggning av de icke grova brottmålen? Finns det enda utrymmet för ytterligare effektivisering i just varsamma justeringar av domstolsprocessen? Svaret måste enligt min uppfattning bli jakande. Vad som utgör ett starkt skäl för detta är, att det framstår som angeläget – inte minst mot bakgrund av de senaste ändringarna i rättegångsbalken – att kompetensgränserna mellan de rättsvårdande myndigheterna inte ytterligare rubbas. Vad jag avser är närmast följande.

Förskjutningen från domstol till åklagare har ägt rum inte bara på området för strafförelägganden. Åklagaren har även i andra sammanhang en domarfunktion, som ökat i betydelse och som ställer höga krav på utövaren. Som redan antytts kan åklagaren i mycket stor utsträckning underlåta att väcka åtal. Det första villkoret för ett sådant beslut är att utredningen ger klart vid handen att den misstänkte begått det ifrågavarande brottet. Detta inkluderar så gott som undantagslöst att den misstänkte erkänner gärningen. Beträffande en ung person skall i sådant fall ske en prövning enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Därutöver finns de allmänna reglerna om åtalsunderlåtelse i rättegångsbalken, kompletterade med bestämmelser om nedläggande eller underlåtande av förundersökning. Vidare finns de avskrivningsgrunder på vilka åklagaren fattar ett beslut att inte väcka åtal, såsom att gärningen ej utgör brott eller att tillräcklig bevisning saknas. Slutligen skall vid ett flertal brott ske en åklagarprövning med stöd av den åtalsinskränkning som är knuten till det särskilda straffbudet.

För en utomstående kan en åklagares roll te sig märkligt kluven. Under förundersökningen skall han tillse att inte bara de omständigheter som talar mot den misstänkte beaktas utan även de som är gynnsamma för honom samt att även de bevis som är till hans förmån tas till vara. Vid fattandet av åtalsbeslut ikläder sig åklagaren därefter rollen av domare, väger bevisningen för och emot, gör en rättslig bedömning och tar även ställning till skälen för en åtalsunderlåtelse. Om till sist åtal väcks skall åklagaren förverkliga den kontradiktoriska principen genom att i rättegången uppträda som part.

Föreningen av de olika arbetsinsatserna fungerar förvånansvärt väl, liksom samarbetet med polis, sociala myndigheter och sakkunniga institutioner samt kontakten med målsägande och med försvarare. Det som kan väcka undran och i vissa fall även debatt är de negativa åtalsbesluten. I fallen av åtalsunderlåtelse med direkt tillämpning av lagbestämmelser uppfyller åklagaren naturligtvis lagstiftarens intentioner och kommentarer bör rätteligen ges utlopp i politiskt sammanhang. I fallen av avskrivning av misstanken, som numerärt oftast sker på grund av »bristande bevisning« kan möjligen finnas viss grund för undran. Det förefaller finnas en tendens att åklagaren påtar sig domarrollen i så hög grad att han redan för väckande av åtal

kräver övertygande bevisning i stället för tillräckliga skäl. Det är självklart att endast den som är väl insatt i en utredning kan göra en riktig bedömning. Samtidigt förefaller det finnas ett visst utrymme för påminnelse om att den fullständiga materiella bedömningen av en brottslig gärning bör överlämnas till domstol som en garanti för samhällets och den enskildes krav på ett riktigt avgörande. Det skall då bortses från alldeles speciella fall då ett avgörande av skuldfrågan inte kan uppväga t.ex. ett avsevärt lidande för den misstänkte.

Vad nu sagts sammantaget med de kompletterande reglerna om nedläggning av förundersökning markerar den centrala ställning som tillerkänns åklagaren vid lagföringen av ett brott. Samtidigt innebär denna ett inte obetydligt slitage på den enskilde åklagaren och en rad angreppspunkter för hans olika åtgärder. Främst mot denna bakgrund framstår det inte som rimligt att med utnyttjande av åklagarens kapacitet söka nå ytterligare förenklingar i brottmålsprocessen. Det är i stället av stor vikt, att åklagarens tid och övriga resurser kan användas till sådana arbetsinsatser, som blir avgörande för lagföringens slutliga innehåll: ledningen av förundersökningen och åtalsbeslutet. Att i samarbetet med polisen ta initiativ till och noggrant följa utredningen samt fatta beslut om prioritering, begränsning eller utvidning innebär samtidigt, att lagföringsresurserna utnyttjas på rätt sätt. Ramen för domstolsprocessen blir med nödvändighet klarare. Försvarens medverkan underlättas. Bevisfrågor skulle kunna penetreras och uppmärksammas tidigare. Rättsfrågor skulle kunna upptäckas och renodlas redan vid åtalets väckande.

Kan då verkligheten motsvara sådana förväntningar? Kanske inte till fullo. Vad som emellertid skulle kunna uppnås vore att inom gällande rättsliga ramar åstadkommes en effektivisering av straffprocessen inte bara i enklare brottmål.

Adresse: *Inger Nyström*
Justitieråd
Högsta domstolen
Box 2066
S-103 12 Stockholm